

Η ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ
ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ
ΑΠΟ ΤΗΣ ΑΛΩΣΕΩΣ ΜΕΧΡΙ ΤΟΥ ΙΗ' ΑΙΩΝΟΣ*

ΥΠΟ

ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ Α. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ (†)
ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΘΗΝΩΝ ΚΑΙ ΠΑΣΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Σημειωτέον δὲ ὅτι ὁ Μελέτιος Πηγᾶς, ὡς Πρωτοσύγκελλος τοῦ Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας εὐρισκόμενος ἐν Κ)πόλει κατὰ τὴν ἀρπαγὴν τοῦ ναοῦ τῆς Παμμακαρίστου, ἀπήγγειλε τέσσαρας ὀμιλίας, θρηνήσας «τὴν αἰχμαλωσίαν Σιών, τὴν ἐρήμωσιν τοῦ οἴκου Κυρίου, τὴν ἄλωσιν Ἱερουσαλήμ». Ἀλλ' ὅτε ἐγένετο ὁ Μελέτιος Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας (1590—1601) παρ' ὀλίγον νὰ ἴδῃ διαρπαζόμενον τὸν Πατριαρχικὸν ναόν. Ὁ Τοῦρκος διοικητὴς τῆς Αἰγύπτου ἐζήτησε παρὰ τοῦ νέου Πατριάρχου τρεῖς χιλιάδας χρυσῶν, ἀλλ' ὁ Μελέτιος ἠρηνήθη, στερούμενος παντελῶς χρημάτων. Οἱ Τοῦρκοι τότε ὤρμησαν καὶ κατεπάτησαν τὸν ναόν, μόλις δὲ ὁ Μελέτιος κατηύνασεν αὐτοὺς «πολλῶν χρημάτων δολκῆ...καὶ διὰ τοῦτο ἐν ἐνδειᾷ κατέστη (ὁ Πατριαρχικὸς θρόνος) πέρα δεινῶς καὶ εἰς χρεὸς ἔπεσε χαλεπόν»¹. Παρόμοια ἐπεισόδια συνέβαινον πανταχοῦ τοῦ τουρκικοῦ Κράτους, οὕτως πάντες οἱ ὑπάλληλοι ἀπὸ τοῦ ἀνωτάτου μέχρι τοῦ κατωτέρου ἔζων ἐκ διαρπαγῶν, θεωροῦντες ἐπιτετραμμένην πᾶσαν καταδυναστευσιν τῶν χριστιανῶν.

Τελευτοῦντος τοῦ ιστ' καὶ ἀρχομένου τοῦ ιζ' αἰῶνος ἐβασίλευσεν ὁ Σουλτᾶνος Μεχμέτ γ' (1595—1609) διακρινόμενος ἐπὶ ἀγριότητι καὶ ἀπανθρωπίᾳ. Ἄμα τῇ ἀναορήσει αὐτοῦ εἰς τὸν θρόνον ἐφόρευσε 19 ἀδελφοὺς του καὶ 10 γυναῖκας τοῦ πατρὸς του, ὑπόπτους ἐπὶ ἐγκυμοσύνη². Ἐπ' αὐτοῦ δὲ οἱ κατὰ τόπους διοικηταὶ φανερῶς καὶ ἀναιδῶς ἐλήστευον τοὺς δυστυχεῖς χριστιανούς, οὓς ἔτι μᾶλλον κατεβασάνιζον οἱ Γενίτσαροι, διότι οὗτοι λαβόντες τότε ἄδειαν νὰ νυμφεύωνται διεσκορπίσθησαν ἀνὰ τὰς Ἐπαρχίας τοῦ Κράτους καὶ διήρπασαν τὰς καλλίστας τῶν ἐπανακτηθειῶν ὑπὸ τῶν χριστιανῶν ἢ ὑπολειφθειῶν αὐτοῖς γαιῶν³. Τὸ Πατριαρχεῖον

*) Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου τεύχους σ. 17.

1. Ἀγαθαγγέλου Νικολάκη, Μελέτιος ὁ Πηγᾶς, ἐν Χανίοις 1903, σ. 73, 74.
2. Et on, ἐνθ. ἀν. I, 189.
3. Ὁ Γερμανὸς Στέφανος Gerlach (Tagebuch, σ. 52) περιγράφων τὴν οἰκτρὰν τῶν χριστιανῶν κατάστασιν ἔλεγεν ὅτι οἱ ἐν Κ)πόλει εὐρισκόμενοι μετὰ τὴν πληρωμὴν τῶν φόρων μένουσιν ἀπασδήποτε ἦσυχοι ἀλλ' οἱ ἐν ταῖς Ἐπαρχίαις τὰ πάνθεινα ὑφίσταντο. Διότι ὁ καθῆς, ὁ μπέης, ὁ σαχίς, οἱ γενίτσαροι οἱ δια-

ΚΠ. ύφίστατο τὰ πρῶτα πλήγματα τῆς ἐπιδεινώσεως τῆς καταστάσεως. Ὁ διαπρεπέστατος Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας Μελέτιος Πηγᾶς ἔγραφε ζωηρῶς χαρακτηρίζων τὴν κατάστασιν, «φθάνουσι τοὺς ἀπελθόντας οἱ ἐπερχόμενοι κίνδυνι καὶ ὡς τὸ ἐπ' ἀλλήλοις τρικυμίας φερόμεθα οἱ τάλανες, ἀπροσδοκῆτοις μὲν οὐ, ἀνελπῖστοις δέ, ἀνηκέστοις βασάνοις». Τῷ 1594 περιοδεύσας ἀνά τὴν Ἀνατολὴν ἔγραφεν ἐκ Τενέδου ὁ αὐτὸς Πατριάρχης «ἐγὼ οὔτε ἐν Κωνσταντινουπόλει, οὔτε κατὰ Σηστὸν καὶ Ἀβυδον, ὄθεν διέβην, οὐδὲ κατὰ Τένεδον... κατ' οὐδὲν ἐξευρίσκω τὴν ἀφθονίαν τῶν κακῶν μειογεντοῦσαν πανταχοῦ ταραχαί, φόβοι, δάκρυα, στεναγμοί, καὶ οὐκ οἶδα ποῖ λήξει τὰ κακὰ ἢ τίνα ἔξει παραμυθίαν»¹. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἱερεμίου β' ἐξητήθη ὁ Μελέτιος Πηγᾶς ὡς Πατριάρχης ΚΠ. καὶ τότε μὲν δὲν μετέβη εἰς ΚΠ. ἀποστέργων, κατ' ἀρχήν, νὰ ἐγκαταλείπῃ τὸν Πατριαρχικὸν τῆς Ἀλεξανδρείας θρόνον, ἀλλὰ βραδύτερον μεταβὰς εἰς ΚΠ. ὡς «ἐπιτηρητῆς» τοῦ Οἰκουμενικοῦ θρόνου (1597—1598) εὔρε, πρὸ παντός, αὐτὸν στερούμενον καὶ οἴκου καταλλήλου πρὸς διαμονὴν τοῦ Πατριάρχου, ἠναγκάσθη δὲ νὰ διαμένῃ «ἐν οἰκίσκοις ξένοις ὡς πάροικος». Ἔνεκα τῶν βαρυτάτων χρῶν τοῦ Πατριαρχείου οἱ ἐβραῖοι δανεισταὶ κατέλαβον τὴν ἐν Ἐυλοπόρτῃ Μονὴν τοῦ ἁγίου Δημητρίου, ὅπου ἄλλοτε ἐστεγάζετο τὸ Πατριαρχεῖον, τὴν ὁποίαν καὶ ἐπώλησαν, ἠναγκάσθη δὲ νὰ ἐξαγοράσῃ αὐτὴν ὁ Μελέτιος².

Τοιαύτη ἦτο ἡ κατάστασις τῆς Ἐκκλησίας, κατ' ὃν χρόνον πανταχοῦ ἀπηνέστατα κατεδιώκετο ὁ χριστιανικὸς λαός. Ἐκτὸς δὲ τῶν πολυαρίθμων περὶ τὴν ἐποχὴν ταύτην μαρτυριῶν ἔχομεν τὰ περιάκουστα ἐπεισόδια καὶ τὰς βασάνους τοῦ Χριστοφόρου Ἀγγέλου († 1638) ἐν Ἀθήναις, δι' ὧν καὶ παρὰ τοῖς ξένοις ἐγένετο γνωστὴ ἡ ἀφόρητος κατάστασις τῶν χριστιανῶν ἐν Τουρκίᾳ³. Ἐκ Πελοποννήσου, ὁπόθεν κατήγετο, μεταβὰς εἰς Ἀθήνας

μένοντες ἐν τοῖς χωρίοις φέρονται ἀθαιρέτως πρὸς αὐτοὺς ὑποχρεομένους νὰ κρύπτωσιν ὅ,τι ἔχουσι. Καὶ ὁ Ἰάκωβος Ragazzoni τῷ 1571 ἐν τῇ ἐκθέσει αὐτοῦ πρὸς τὴν Γερουσίαν τῆς Βενετίας (Alberi, Relazioni degli ambasciatori Veneti al senatu, II, 100) ἔγραφεν ἐκ Κ)πόλεως «τὸ Κράτος τοῦτο (τῆς Τουρκίας) κατοικεῖται τὸ πλεῖστον ὑπὸ χριστιανῶν, οἵτινες ὑφίστανται τοιαύτας καταπτώσεις, ὥστε ὑπερβαίνουσι πᾶσαν πιθανότητα. Εἰς τοιοῦτον βαθμὸν εἶναι βεβυθισμένοι εἰς τὴν πτωχείαν καὶ τὴν ἀθλιότητα, ὥστε δὲν τολμῶσι νὰ ὑψώσωσι τοὺς ὀφθαλμοὺς πρὸς τὸν τοῦρκον κατὰ πρόσωπον. Καὶ ὅταν ἐτι ἔχουσι γῆν καρποφόρον φροντίζουσι νὰ ἀποκτώσι μόνον ὅσα ἀπαιτοῦνται διὰ τοὺς φόρους καὶ τὴν συντήρησιν αὐτῶν, διότι ἂν ἀποκτήσωσι τίποτε περισσὸν οἱ τοῦρκοι δύνανται ν' ἀφαιρέσωσιν ἀπ' αὐτῶν τὴν γῆν».

1. *Α. Νεολόγη*, Ἦ πρὸς τοὺς Κρήτας ἀλληλογραφία Μελετίου τοῦ Πηγᾶ ἐν Χανίοις, σ. 29.

2. *Μ. Γεδεώ*, Πατριαρχικοὶ Πίνακες σ. 541.

3. *Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου*, Ἀρχιεπ. Ἀθηνῶν, Ἦ Ἐκκλησία Ἀθηνῶν, Ἐν Ἀθήναις 1928, σ. 55.

πρὸς ἐκπαίδευσιν ὁ Χριστοφόρος συνελήφθη ὑπὸ τοῦ ἀπανθρώπου τούρκου διοικητοῦ τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἐρρίφθη εἰς τὰς φυλακάς, ὡς ὑποπτος κατασκοπος, δῆθεν, τῶν Ἰσπανῶν. Μετὰ τινος ἡμέρας ὁ διοικητὴς συναγαγὼν τοὺς τούρκους προὔχοντας κατοίκους τῆς πόλεως παρουσίασεν εἰς αὐτοὺς τὸν ἀτυχή Ἕλληνα ὡς «προδότην καὶ Ἰσπανόν» καὶ ἐζήτησε τὴν γνώμην αὐτῶν. Ἐκεῖνοι δὲ ἀπεφάνθησαν ὅτι τῷ ὄντι προὔκειτο περὶ Ἰσπανοῦ, διότι καὶ ὁ πάγων αὐτοῦ ἦτο μακρὸς, στενὸς καὶ μέλας καὶ τὸ ἱμάτιον σχεδὸν ἐρυθρὸν καὶ Ἰσπανικοῦ χρώματος. Ὁ Χριστοφόρος ἔφερεν ἱμάτιον ὁμοίον πρὸς τὸ τῶν ἑλλήνων ἰσρέων καὶ ἡγουμένων Μονῶν, τοῦτο δ' ἐπεβεβαίουν καὶ οἱ παριστάμενοι χριστιανοί. Ἄλλ' οἱ τούρκοι ἠναντιοῦντο λέγοντες, ὅτι τὸ ἱμάτιον αὐτοῦ εἶναι ἐκλεκτότερον τοῦ τῶν ἑλλήνων κληρικῶν «καὶ τούτων ἕνεκα ἐστὶν Ἰσπανικόν»! Προσῆγγιζεν ἡ ἐορτὴ τοῦ τουρκικοῦ Βαϊραμίου, ἐνόρκως δὲ οἱ τούρκοι ὑπισχνοῦντο πρὸς τὸν Χριστοφόρον, ὅτι ἂν ἔστεργε νὰ προσέλθῃ εἰς τὸν Ἰσλαμισμὸν, τιμῶν τὴν ἐορτὴν τοῦ Βαϊραμίου, θὰ διωρίζετο ἀξιωματικῶς καὶ θ' ἀπῆλαυε πολλῶν τιμῶν, ἀπαλλασσόμενος πάσης περαιτέρω ἀναγκίσεως περὶ τῆς προελεύσεώς του. Ὁ Χριστοφόρος διαρρήδην ἀπέκρουσε τὰς προτάσεις ταύτας, λέγων ὅτι ἦτο Ἕλλην καὶ ὀρθόδοξος χριστιανὸς καὶ ὅτι ἐπεθύμει ν' ἀποθάνῃ χριστιανός, ἀλλ' εἷς ἐξωμότης ἐπετέθη κατ' αὐτοῦ, κρατήσας δ' ἐκ τοῦ πάγωνος καὶ κτυπήσας αὐτὸν ἔλεγε, «διατὶ δὲν γίνεσαι τούρκος ἐνῶ ἐγὼ ἐγενόμην»; ἀρνούμενον δὲ τὸν Χριστοφόρον ἔρριψεν εἰς τὴν γῆν καὶ κατεπάτησε τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ, Οὕτω κακωθεὶς ὁ Χριστοφόρος ἐρρίφθη πάλιν εἰς τὰς φυλακάς, ὅπου μετέβησαν ὑπάλληλοι τοῦ διοικητοῦ («ἀνδράποδα τοῦ ἡγεμόνος χριστιανὰ ὄντα ἐκ λατίνων») προτρέποντες αὐτὸν ν' ἀρνηθῇ τὴν χριστιανικὴν πίστιν, ὅπως ἀποφύγῃ τὴν μαστίγωσιν εἰς ἣν ἔμελλε νὰ ὑποβληθῇ. Ὁ Χριστοφόρος εἶπεν ὅτι προτιμᾷ νὰ φονευθῇ ἢ νὰ γίνῃ τούρκος, καίτοι διελογίζετο κατ' ἑαυτὸν ἂν θὰ δυνηθῇ νὰ ὑπομείνῃ τὰς βασάνους. Ἐξαχθεὶς ἐκ τῶν φυλακῶν ἐρρίφθη κατὰ γῆς προσδεθεὶς εἰς παχέα ξύλα καὶ ἑμαστιγώθη ἐπὶ πολὺ ἀνηλεῶς, πάντοτε ἀποκρούων τὰς προτάσεις τῶν μαστιγούντων περὶ ἀρνήσεως τῆς χριστιανικῆς πίστεως. Τέλος μὴ πείθοντες αὐτὸν ἐζήτησαν νὰ εἴπῃ ψευδῶς ὅτι οἱ ἐν Ἐνετίᾳ εὐρισκόμενοι ἔμποροι Ἀθηναῖοι ἀπέστειλαν αὐτὸν εἰς Ἀθήνας ἵνα προδώσῃ τὴν πόλιν εἰς τοὺς Ἰσπανούς, ἀλλ' ὁ Χριστοφόρος ἐκ τῶν φρικτῶν βασάνων δὲν ἠδύνατο ν' ἀρθρώσῃ λέξιν, ἐρρίφθη δὲ πάλιν εἰς τὰς φυλακάς, ὁπόθεν μετὰ πολλῶν κόπων ἀπηλευθέρωσαν αὐτὸν οἱ προὔχοντες τῶν Ἀθηνῶν χριστιανοὶ καὶ ἐφυγάδευσαν αὐτόν. Ὁ Χριστοφόρος μετέβη εἰς Ἀγγλίαν ἔνθα ἀφηγήθη τὰ δεινοπαθήματα αὐτοῦ καὶ τῶν ἐν Τουρκίᾳ χριστιανῶν¹.

1. E. Legrand, Bibliographie hellénique (XVII siècle) I, 111—3. III, 208—9 Δ. Γρ. Καμπούρογλου, Μνημεῖα ἱστορίας τῶν Ἀθηναίων Β', 238. Τ. Θέμελη, Ἑλλήνων ἐπιστολαὶ πρὸς τὸν Πατρικίον Ἰούνιον, «Νέα Σιών» Ἱεροσολύμων

Παρά τὴν ἀπεριγράπτως δεινὴν ἐκείνην κατάστασιν ἡ ὀρθόδοξος Ἐκκλησία τῆς Ἀνατολῆς, ἐνδυναμουμένη ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, συνεκρατεῖτο καὶ διεσώζετο, σώζουσα ἅμα καὶ συγκρατοῦσα τὰ τέκνα αὐτῆς ἐν τῇ χριστιανικῇ πίστει καὶ ἐνισχύουσα αὐτὰ εἰς τοὺς ὑπὲρ αὐτῆς μαρτυρικούς ἀγῶνας¹. Πρὸς αὐτὴν ἀπηύθυνον οἱ ὑπόδουλοι τοὺς στεναγμούς αὐτῶν, παρὰ τῇ μητρὶ ταύτῃ εὐρισκόν ἀνεξάντλητον παραμυθίαν. Αὕτη ὑπῆρξεν ἡ ἀγκυρα, ἀφ' ἧς οἱ διηνεκῶς σαλευόμενοι ἐστηρίζοντο. Ἡ Ἐκκλησία ὑπῆρξε, τῷ ὄντι, σώτεια κιβωτὸς τῶν χριστιανῶν ἐν τῷ τουρκικῷ κατακλυσμῷ.

Ἐπακολουθήματα προῶρων ἐξεγέρσεων.

Ὑπὸ τὴν Ἐκκλησίαν τὸ Ἑλληνικὸν Γένος δὲν εὗρε μόνον τὴν ἐξωτερικὴν αὐτοῦ ἐνότητά κατὰ τὴν τουρκικὴν κατάκτησιν ἀλλὰ καὶ τοὺς τρόπους τῆς ἐθνικῆς περιουλλογῆς, τῆς ψυχικῆς ἀναπλάσεως καὶ ἠθικῆς καθάρσεως ἀπέκτησεν ἐθνικὴν αὐτοσυνείδησιν. Ἡ Ἐκκλησία διακρατοῦσα τοὺς Ἕλληνας πνευματικῶς ἐλευθέρους ἀπὸ τῶν ξένων δυναστῶν καὶ ἀνανεοῦσα ἐκάστοτε τὰς φθειρομένας αὐτῶν δυνάμεις, παρὰ πᾶσαν τὴν ἐξωτερικὴν αὐτῶν πίεσιν, ἀνεξωγοῦναι τὴν ἐθνικὴν τῶν ὑποδούλων αὐτοσυνείδησιν διὰ τῶν ἐθνικῶν παραδόσεων, ὧν πιστὴ διετέλει θεματοφύλαξ, διὰ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων. Ὡς χρυσὸς ἐν χωνευτηρῷ ἐδοκιμάζετο ὁ Ἑλληνισμὸς ὑπὸ τὴν τουρκικὴν δουλείαν, ἡ δὲ καταδυναστευσις ἐπιτεινομένη μὲν ἀλλὰ μὴ εἰσδύουσα εἰς τὸ βάθος τῆς ἐθνικῆς τῶν ὑποδούλων συνειδήσεως, ἔτι μᾶλλον ἐξηῆπτε τὸ ἐλεύθερον αὐτῶν φρόνημα καὶ παρεσκεύαζε τὴν πανήγυριν τῆς ἐλευθερίας, μετὰ τὸ μακρὸν τῆς δουλείας πένθος.

Αἰχμάλωτος ὢν ὁ Ἕλληγ ἐν μέσῳ τῶν ἔρειπίων τοῦ ἐνδόξου ἱστορικοῦ παρελθόντος ἔζη ἐν ταῖς ἀναμνήσεσιν αὐτοῦ καὶ ἐν τῇ ἐλπίδι τοῦ μέλλοντος. Ἡσθάνετο ἑαυτὸν ὁ δοῦλος ὡς «Ἕλληνα» ἀπέναντι «βαρβάρου» δυνάστου. Ἡ ἑλληνικὴ ἱστορία παρουσιάζετο αὐτῷ συνεχῆς καὶ ἀδιάλειπτος, ὡς καταφαίνεται ἐκ τῶν κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς δουλείας συνταγθεισῶν Χρονογραφιῶν, τρέφουσα τὴν φαντασίαν αὐτοῦ. Ἐν τῇ συνειδήσει αὐτοῦ συνεταυτίζετο ὁ Παρθενὼν καὶ ἡ Ἁγία Σοφία. Ἡ δ' ἐν τῇ ἐσπερίᾳ Εὐρώπῃ ἐπελεθοῦσα ἀναγέννησις τῶν γραμμάτων, ἀναξωγογήσασα ζωηρῶς

E, 1907, σ. 308. Πρβλ. σημείωμα A. Palmieri ἐν Vacant-Mangenot, Dictionnaire de Theologie catholique, II, 2419.

1. Hertz breg, III, 77 Zinkeisen, II, 13, Schmitt, σ. 43, ἐξ. Nerulos, σ. 39 Στ. Ζαμπελίου, Ἔθνη δημοτικὰ τῆς Ἑλλάδος μετὰ μελέτης ἱστορικῆς περὶ μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ, Κέρκυρα 1852, σ. 206 ἐξ. M. Ray band, Mémoires sur la Grèce, εἰσαγωγή A. Rabbe, I, 41. Ἐν τέλει τοῦ ἱστ' αἰῶνος ἠριθμοῦντο ἐν Κπὸλαι 100.000 ἑλλήνων χριστιανῶν, Zinkeisen, III, 360—361.

τὰς ἀναμνήσεις τοῦ ἑλληνικοῦ παρελθόντος, ἐνίσχυνεν ὡσαύτως τὴν ἀνάπτυξιν τῆς αὐτοσυνειδήσεως τῶν ὑποδούλων Ἑλλήνων. Ἡ παλαιὰ Βασιλεύουσα πόλις ἔμεινε πάλιν βασιλεύουσα καὶ μητρόπολις τῶν ὑποδούλων, ἔδρα τοῦ ἔθνάρχου αὐτῶν καὶ Πατριάρχου, τοῦ καταλαβόντος τὴν θέσιν τοῦ ἐκλιπόντος Βασιλέως, τοῦ ἐν τῇ ταπεινώσει αὐτοῦ, ὑπὸ τὴν δουλείαν περιβεβλημένου ἀναφαίρετον πνευματικὴν καὶ ἠθικὴν αἴγλην καὶ ἱερὸν μεγαλεῖον ὅπερ δὲν ἠδύνατο νὰ ἐξαφανίσῃ ἡ τυραννίς. Ἐν τοῖς ναοῖς ἤκουεν ὁ ὑπόδουλος τοὺς αὐτοὺς ὕμνους, οὓς καὶ πρὸ τῆς ἀλώσεως ἐλεύθερος ἤκουε, τοὺς συνδεδεμένους πρὸς τὰ μεγάλα γεγονότα τοῦ παρελθόντος καὶ τὰ κατὰ βαρβάρων περίλαμπρα κατορθώματα τῶν χριστιανῶν Βασιλέων, τὰς αὐτὰς εὐχὰς καὶ δεήσεις «ὑπὲρ τῶν εὐσεβεστάτων ἡμῶν Βασιλέων», ὡς ἔτι ζώντων καὶ ἀγωνιζομένων ὑπὸ τὴν σημαίαν τοῦ Σταυροῦ. Πῶς δὲ ἡ Ἐκκλησία περιέθαλπε καὶ ὑπεστήριζε ταῦτα πάντα, μαρτυροῦσιν οἱ λόγοι τοῦ Κυρίλλου Λουκάρεως κατὰ τὸν 15. αἰῶνα. Ὁ Λούκαρις θέλων νὰ προφυλάξῃ τοὺς Ἕλληνας ἀπὸ τῶν ξένων προπαγανδῶν, συνέταξε, πρὸς τοῖς ἄλλοις, Διάλογον ἐν ἀπλῇ γλώσσει καὶ πρὸς τοὺς ὑποδούλους ἀπευθυνόμενος ἔλεγε, «Πρέπον εἶναι, ὦ ἄνδρες Ἕλληνες καὶ τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας γνήσια παιδιά, ἂν ἴσως καὶ εὐρισκόμεθα ξεπεσμένοι ἀπὸ βασιλείαν, ἀπὸ πλοῦτη καὶ ἀνάπανσιν ὅπου ἔχει ὁ κόσμος νὰ μὴ προδώσωμεν τὴν εὐγένειαν τῆς ψυχῆς μας». Ἄνδρας Ἕλληνας προσεφώνει ὁ Πατριάρχης τοὺς ὑποδούλους, ζητῶν νὰ διασώσῃ τὴν εὐγένειαν τῆς ψυχῆς των, εἶναι δ' εὐνόητον τι τοῦτο ἐσήμαινε. Κατὰ τὸν αὐτὸν αἰῶνα ὁ Κρήτης Διδάσκαλος Φραγκῖσκος Σκουῖφος ἐν τῇ Ρητορικῇ αὐτοῦ συμπεριέλαβε δέησιν πρὸς τὸν Ἰησοῦν Χριστὸν ὑπὲρ τῆς ἀπελευθερώσεως τοῦ ἑλληνικοῦ Γένους ὑπὸ τῶν τούρκων ἐν ἧ παρίστα τοὺς ἐν ταῖς διαφόροις ἑλληνικαῖς χώραις θανατωθέντας ὑπὸ τῶν διωκτῶν τοῦ Χριστιανισμοῦ Ἀποστόλους καὶ μάρτυρας ἱκετεύοντας αὐτὸν ἵν' ἀπολυτρώσῃ τὸ Ἑλληνικὸν Γένος.

Ἀπὸ τῆς ἐπαύριον τῆς ἀλώσεως τῆς ΚΠόλεως εἶχον διαδοθεῖ ἀνὰ τὸν ἑλληνικὸν λαὸν παραδόσεις, αἵτινες ὑπῆρξαν δι' αὐτὸν ἀνεξάντλητος πηγὴ παραμυθίας ἐν μέσῳ τῆς ἀπεριγράπτου κακοδαιμονίας. Εὐθύς μετὰ τὴν ἄλωσιν ὑπ' ἀγνώστου ποιητοῦ, ἐκ φόβου τῶν τούρκων προφανῶς ἀποκρύψαντος τὸ ὄνομά του συνετάχθη ὁ «Θρηῆνος Κωνσταντινουπόλεως» καὶ μετ' αὐτὸν τὸ «Ἀνάκλημα τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὡσαύτως ὑπὸ ἐτέρου ἀγνώστου ποιητοῦ. Ἐν ἀμφοτέροις τοῖς ποιήμασι περιεγράφοντο ζωηρότατά ἢ ἄλωσις τῆς ΚΠ. ὁ ἠρωϊκὸς θάνατος τοῦ Κωνσταντίνου Παλαιολόγου, ἡ εἰσβολὴ τῶν τούρκων εἰς τὴν ἀλωθεῖσαν Πόλιν, αἱ διαρπαγαὶ αὐτῶν καὶ αἱ λεηλασίαι, ἡ καθύβρισις τῶν ἱερῶν τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ πάντων μάλιστα ἡ μεταβολὴ τῆς Ἁγίας Σοφίας εἰς μουσουλμανικὸν τέμενος¹. Πλεῖσται λαί-

1. E. Legrand, Bibliothèque grecque vulgaire, I, σ. 169 ἐξ. Σπ. Δάμπερον, Μονοβίαι καὶ θρηνοὶ ἐπὶ τῇ ἀλώσει τῆς ΚΠόλεως, «Ν. Ἑλληνομνήμων»

καὶ παραδόσεις περιεστρέφοντο περὶ τὸν ναὸν ἐκεῖνον καὶ τὸν Βασιλέα Κωνσταντῖνον Παλαιολόγον. Ἡ παράδοσις περὶ τῆς διακοπείσης κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ἀλώσεως ἐν τῷ ναῷ τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας θείας Λειτουργίας ἐνισχύετο ὑπὸ διαφόρων ἐτέρων παραδόσεων. Κατὰ τινα τούτων τῷ 1522, κατὰ τὸ μεσονύκτιον τῆς ἑορτῆς τοῦ χριστιανικοῦ Πάσχα οἱ τούρκοι ἤκουσαν ψαλμῳδίας ἐν τῷ ναῷ καὶ εἶδον φῶς μέγα ἐν αὐτῷ, ἐπιστεύετο δὲ ὅτι ἐτησίως ἐτελεῖτο μυστικῶς ἡ θεία Λειτουργία ἐν αὐτῷ ὑπὸ νεκρῶν ἢ κεχωρισμένων τοῦ ζῶντος κόσμου λειτουργῶν. Ἡ ἅγια Τράπεζα τοῦ ναοῦ ἐπιστεύετο ὅτι δὲν κατεστράφη ὑπὸ τῶν τούρκων, ἀλλ' ὅτι εὗρίσκεται ἐν τῷ βυθῷ τῆς Προποντίδος, κινουμένη διαρκῶς πρὸς τὴν ξηράν. Περὶ δὲ τοῦ Βασιλέως Κωνσταντίνου Παλαιολόγου ἐπιστεύετο ὅτι ζῆ μαρμαρωμένος, παραμένων ἐν τινι κρύπτῃ καὶ παραδοκῶν τὴν στιγμήν τῆς ἐκδιώξεως τῶν τούρκων ἐκ τῆς καταπατηθείσης ὑπ' αὐτῶν καὶ μιανθείσης Πόλεως¹.

Τοιαῦται παραδόσεις ὑπέθαλπον τὸν πόθον τῆς ἐλευθερίας καὶ προῦκάλλου συνεχεῖς κατὰ τῶν τούρκων ἐξεγέρσεις τοῦ καταδυναστευομένου λαοῦ, ὑποθαλλομένας καὶ ὑπὸ τῶν ξένων, οἵτινες ἐζήτουν νὰ ὠφεληθῶσιν ἐξ αὐτῶν. Ἦδη τῇ ὑποκινήσει αὐτῶν κατὰ τὸν ἰσ' αἰῶνα προῦκλήθη ἐξεγέρσεις τῶν Ἑλλήνων ἐν Πελοποννήσῳ καὶ δὴ ἐν Μάνῃ ὑπὸ τῶν ἀδελφῶν Μελισσηνῶν, τῇ συμμετοχῇ καὶ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ἐπιδαύρου Μακαρίου, ἀλλ' ἀπέτυχε, πολλῶν φονευθέντων, ἐκάησαν δ' ἐπὶ τῆς πυρᾶς, ἐκτὸς ἄλλων, οἱ Ἀρχιεπίσκοποι Πατρῶν καὶ Θεσσαλονίκης. Ὁμοίως ἀπέτυχε καὶ νέα ἐξεγέρσεις ἐν ἀρχῇ τοῦ 15' αἰῶνος ἐν Πελοποννήσῳ τῇ ὑποκινήσει τοῦ Δουκὸς τοῦ Νεβέρ Καρόλου Β' Γονζάγα, ἀξιούντος ὅτι ἔχει δικαιώματα κληρονομικὰ ἐπὶ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ θρόνου Κιπύλεως, ὡς καὶ ἡ ἐν Θεσσαλίᾳ καὶ ἐν Ἠπείρῳ προσκληθεῖσα ἐξεγέρσις ὑπὸ τοῦ Λαρίσης—Τρίκκης Διονυσίου κατὰ τὰ ἔτη 1604 καὶ 1611. Ὑπέστη δὲ τότε μαρτυρικὸν θάνατον ὁ Φαναρίου καὶ Νεοχωρίου Στραφεῖμ².

Ταυτοχρόνως δὲ οἱ Σουλτᾶνοι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης μαλθακοὶ καὶ ἀπόλεμοι ὄντες συνετέλουν εἰς τὴν κατάπτωσιν τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατο-

¹ 1908, σ. 190 ἔξ. Α. Ellisson, Analecten der mittelalterlichen und neuereichischen Literatur, Leipzig 1857 III, 84—106. Α. Π. Κεραμέως, Ἐθνησὺς τῆς Κωνσταντινουπόλεως, «Byzantinische Zeitschrift» XII, Leipzig 1908, σ. 266 ἔξ. Α. Passow, Τραγοῦδια Ῥωμαϊκά. Popularia carmina. Graeciae Recentioris, Lipsiae 1860, σ. 145 ἔξ.

1. Ν. Γ. Πολίτου, Παραδόσεις, Ἐν Ἀθήναις 1904 μερ. Α'. σ. 23. Αὐτόθι. σ. 19—27 Περὶ. Σπ. Δάμπρον, Ἐθνικαὶ ἐλπίδες καὶ ὄνειρα, Λόγοι καὶ ἄρθρα, Ἐν Ἀθήναις 1902, σ. 338 ἔξ. Χρυσοστόμου Α. Παπαδοπούλου, Ἐθνικαὶ τῶν Ἑλλήνων παραδόσεις, Περιοδ. «Ἐθνικὴ Ζωὴ» Α' Ἐν Ἀθήναις 1921, φύλ. 2 σελ. 1 ἔξ.

2. Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου, Ἀρχιεπ. Ἀθηνῶν, Οἱ Νεομάρτυρες, Ἐκδ. Β'. Ἐν Ἀθήναις 1934, σ. 22—32. Κ. Σέθα, Τουρκοκρατούμενη Ἑλλάς, Ἀθήνησι 1869, σ. 210 ἔξ.

ρίας. Οἱ ἀνώτατοι λειτουργοὶ τῆς Κυβερνήσεως τὴν ἐξουσίαν μεταχειρίζοντο πρὸς χρηματισμὸν ληστεύοντες, ἡ δ' ἐξασθένεισις τῆς κεντρικῆς Κυβερνήσεως ἐνίσχυε τοὺς κατὰ τόπον διοικητάς, οἵτινες αὐθαίρετοι τυραννίσκοι καθιστάμενοι διὰ τὸν ὑπόδουλον λαὸν καὶ διὰ μυρίων τρόπων πᾶσαν αὐτοῦ ἐκμυζῶντες δύναμιν ἐπανίσταντο πολλάκις καὶ κατὰ τοῦ Σουλτάνου'. Οἱ Γενίτσαροι, παραλαμβανόμενοι νῦν ἐκ τουρκοπαίδων, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἀπειθάρχητοι ὄντες καὶ τὰ πολεμικὰ καταλίποντες ἔργα, κύριον εἶχον ἀσχόλημα τὰς ἀρπαγὰς, τὰς ἀτιμώσεις τοὺς βιασμοὺς τῶν χριστιανῶν. Φόροι ἐπεβάλλοντο καθ' ἐκάστην βαρῦτατοι, μετὰ σκληρότητος καὶ ἀπανθρωπίας εἰσπραττόμενοι, πᾶν δὲ προνόμιον καὶ δικαίωμα κατεπατεῖτο ὑπὸ τῶν αὐθαιρέτων πασάδων, οἵτινες καταβασανίζοντες τοὺς χριστιανούς μυρίους ἐφεύρισκον περιορισμοὺς οὐ μόνον περὶ τὴν ἐξωτερικὴν αὐτῶν περιβολὴν καὶ τῶν χρωματισμῶν τῶν οἰκιῶν ἀλλὰ καὶ περὶ πολλὰς ἄλλας λεπτομερείας, ἀβίωτον τὸν βίον αὐτῶν καθιστῶντες. Ἐὰν ὁ χριστιανὸς ἤθελε νὰ ζήσει, νὰ μὴ στερηθῆ τῶν τέκνων αὐτοῦ, τῆς συζύγου καὶ τῆς περιουσίας, ὁσάκις ἀρπακτικὰ ἐπ' αὐτῶν τοῦρκος ἔρριπτε βλέμματα, καὶ ὁσάκις δὲν ἠδύνατο αὐτὸν ἄλλως νὰ ἐξευμενίσῃ, ἐξηναγκάζετο νὰ δεχθῆ τὸν ἰσλαμισμὸν. Πλεῖστοι χριστιανοὶ καθ' ἐκάστην ἐπὶ ψευδέσι προφάσεσιν ἤγοντο εἰς τὰ δικαστήρια, ὁ δὲ καταδικαζόμενος εἰς θάνατον ἠδύνατο ν' ἀπαλλαγῆ τῆς ποινῆς ἂν ἐγένετο μουσουλμᾶνος, ἀρνούμενος τὸν χριστιανισμὸν. Ὁ μὴ δυνάμενος ν' ἀντιστῆ εἰς τὰς συστηματικὰς πιέσεις καὶ καταδυναστεύσεις, εἰς τὴν φρικτὴν τῆς ἀτιμώσεως καὶ τῆς πείνης, ὁ μὴ ἔχων τρόπους ν' ἀποκρούσῃ τὴν συκοφαντίαν τοῦ προστυχόντος τούρκου, ἔστω καὶ ἐξωτερικῶς ἦτο ὑποχρεωμένος νὰ δεχθῆ τὸν ἰσλαμισμὸν, κρύπτων εἰς τὸ βάθος τῆς ψυχῆς αὐτοῦ τὴν χριστιανικὴν πίστιν. Πλεῖστοι τῶν βίᾳ ἐξισλαμιζομένων παρέμενον ἐν τῷ κρυπτῷ χριστιανῷ, ὑπογείως κατασκευάζοντας ναοὺς, ὡς οἱ ἀρχαῖοι χριστιανοὶ τὰς κατακόμβας, ἐν τῷ φανερῷ μὲν καὶ μεγαλοφώνως εἰς τὸν Ἀλλάχ

1. Ὁ ἐν ΚΠόλει Ἄγγλος Πρεσβευτὴς Θωμᾶς Roe ἐν ἐπισήμῳ ἐκθέσει αὐτοῦ πρὸς τὴν Κυβέρνησιν τῆς Ἀγγλίας (Negociations of Sir Thomas Roe in his embassy to the Ottoman Porte, London 1740, σ. 66) ἔγραφε τῷ 1622 «θὰ διηγήθῳ ὑμῖν παράδοξον πρᾶγμα. Πρὸ ἐξηκονταετίας περίπου ἐγένετο ἀπογραφή τῶν κατοικουμένων χωρίων ἐν τῷ Κράτει τοῦ Σουλτάνου, εὐρέθησαν δὲ πλεόν τῶν 553,000. Κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος (1621) πρὸ τῆς ἐνάρξεως τοῦ Πολωνικοῦ πολέμου ἐγένετο νέα ἀπαρίθμησις τῶν χωρίων ἀπεδείχθη δὲ ὅτι ὁ ἀριθμὸς τῶν χωρίων ὑπεβιάσθη εἰς 77,000. Ἀναμφιβόλως τοῦτο εἶναι καταπληκτικὴ ἐλάττωσις τοῦ πληθυσμοῦ τῶν κατοίκων. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἐνιαχοῦ ἴστανται ἀκόμη τὰ εἴρηπια τῶν οἰκιῶν, ἀλλ' ἡ ἀδικία καὶ ἡ ἀγριότης τῶν διοικητῶν συνετέλεσεν εἰς τὸ νὰ ἐγκαταλειφθῶσιν ὑπὸ τῶν κατοίκων. Καὶ εἶναι δυνατόν τρεῖς ἡμέρας νὰ ταξιδεύῃ τις ἀνά τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Ἀνατολίαν, τὰς καλυτέρας Ἐπαρχίας τοῦ Κράτους, χωρὶς νὰ εὕρῃ ἐν ὧν ὅπως φάγη, χωρὶς νὰ συναντήσῃ ἀνδραῶνον ὅστις νὰ προσφέρει σταγόνα ὕδατος!»

προσευχόμενοι, ἐν τῷ μυθῷ δὲ τῆς καρδίας αὐτῶν τὴν Παναγίαν ἐπικαλούμενοι καὶ τὸν Μωάμεθ βλασφημοῦντες. Ἑλληνίδες καὶ ἄλλων ὑποδοῦλων λαῶν χριστιανὰ κόραι ἠναγκάζοντο νὰ συζευγνύωνται τούρκους, ὅπως δὲ καθίστανται προθυμότεραι εἰς τοιούτους γάμους, δὲν ὑπεχρεοῦντο νὰ ἐξιλαμισθῶσιν ἀλλὰ παρέμενον χριστιανὰ. Ὅθεν, παρὰ τὰς αὐστηρὰς τῶν Πατριαρχῶν ἀπαγορεύσεις, δὲν ἦσαν ἀσυνήθεις τοιοῦτοι γάμοι, δι' ὧν ἀνευοῦτο ἐκάστοτε ὁ ὄργανισμὸς τῆς τουρκικῆς φυλῆς, διότι τὰ ἐκ τοιούτων γάμων τέκνα ἀνετρέφοντο ἐν τῷ ἰσλαμισμῷ. Ἐὰν δὲ χριστιανὸς τις ἐφορᾷτο ἢ ἀπλῶς ὑποπτος καθίστατο ὡς εὕρισκόμενος εἰς σχέσεις μετὰ μουσουλμανίδος, κατεδικάζετο εἰς θάνατον μὴ προσεργόμενος εἰς τὸν ἰσλαμισμόν. Ἦτο καὶ τοῦτο εἰς τῶν πολλῶν τρόπων τοῦ βιαιῶν ἐξιλαμισμού, ὅστις συστηματικῶς διεξήγετο κατὰ τὸν αἰῶνα ἐκεῖνον.

Ἐν ἀρχῇ αὐτοῦ ἐπὶ Ἀχμέτ α'. (1603—1617) εἶτα δὲ καὶ ἐπὶ Μουράτ δ'. (1623—1640), ὅστις ἦτο τύραννος, κατὰ τὴν κυρίαν ἔννοιαν τῆς λέξεως¹, καὶ ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐσυστηματοποιήθη τὸ διὰ τὸ τάγμα τῶν Γενιτσαρῶν παιδομάζωμα², ἰδιαζόντως κατεπίσθησαν πρὸς ἐξώμοσιν οἱ κάτοικοι τῆς Ἠπειροῦ, ἔνεκα ὑπονοιῶν περὶ συνεννόησεως μετὰ τῶν Ἑνετῶν. Τότε δὲ ἠναγκάσθησαν οἱ ἐν τῇ στρατιωτικῇ ὑπηρεσίᾳ διατελοῦντες Ἠπειρώται Σπαχίδες νὰ ἐξιλαμισθῶσι. Σπαχίδες ἀρχικῶς ἐκαλοῦντο οἱ χριστιανοὶ δεκαπισταὶ τῶν προϊόντων τῶν χωρίων, παραχωρουμένων αὐτοῖς κληρονομικῶς δι' ἐκμισθώσεως. Κατ' ἐξαίρεσιν οἱ τῆς Πελοποννήσου Σπαχίδες δὲν ἐστρατεύοντο. Οἱ δὲ Ἠπειρώται Σπαχίδες κατὰ τὰς στρατείας αὐτῶν συναθροίζομενοι ἐν Ἰωαννίνοις ὤδευον μέχρι τοῦ Πίνδου ὑπὸ τὴν σημαίαν τοῦ ἁγίου Γεωργίου, ἐκεῖθεν δ' ἐτάσσοντο ὑπὸ τουρκικὴν σημαίαν. Ἐπὶ δύο αἰῶνας ἐξηκολούθουν τὴν στρατιωτικὴν αὐτῶν ὑπηρεσίαν διὰ τῶν πολεμικῶν ἀνδραγαθημάτων αὐτῶν προκαλοῦντες τὸν φθόνον τῶν τούρκων συμπολεμιστῶν. Ἐν ἀρχῇ τοῦ 15' αἰῶνος ἠριθμοῦντο εἰς δωδεκακισχιλίους, ἀλλὰ τότε ἀκριβῶς κατὰ τινα πρὸς τοὺς Πέρσας μάχην, καθ' ἣν ὁ τουρκικὸς στρατὸς ἠττήθη, ἀναπετάσαντες οἱ Σπαχίδες τὰς χριστιανικὰς σημαίας τοῦ ἁγίου Γεωργίου περιφανῆ κατήγαγον νίκην καὶ ἐνεφανίσθησαν πρὸ τῆς σκηνῆς τοῦ Μ. Βεζύρου μετὰ τῶν τετιμημένων σημαῶν αὐτῶν. Ἄλλ' ἔκτοτε ἀπαγορεύθη νὰ ὑπάρχη Ἑλλήν στρατιώτης Σπαχὶς μὴ δεχθεὶς τὸν ἰσλαμισμόν³. Ἐν Ἀλβανίᾳ κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἤρξατο ἐπικρατῶν ὁ ἰσλαμισμὸς, καθίστατο δὲ ἀληθῶς λίαν ἐπικίνδυνος ἢ συστηματικὴ καὶ ἀνεπίσχετος παρείδυσις αὐτοῦ εἰς τοὺς χριστιανικοὺς πληθυσμοὺς διὰ βιαιοτάτων τρόπων καὶ τυραννίας. Πῶς οὗτοι προσεφέροντο πρὸς τοὺς χριστιανούς

1. Hammer, ἐνδ' ἀν. IX, 584.

2. Κ. Κούμα, Ἱστορία Γ', σ. 342. Παπαρρηγοπούλου, Ἱστορία Ε, 477.

3. Ἱστορικὸν κατὰ παράδοσιν Κοσμᾶ Μπαλάνου, διδασκάλου Ἰωαννίνων, Ἐν τῷ περιόδ. «Ἀθηνα» σ. 100, 101. Φιλήμονος, Δοκίμιον, σ. 18, 19,

μαρτυρεῖ, πρὸς τοῖς ἄλλοις, τὸ γεγονός ὅτι ὁ Μ. Βεζύρης Ἄλῃ πασᾶς ἀπή-
τησε παρὰ τοῦ Πατριάρχου ΚΠ. Τιμοθέου β' τὸ ποσὸν 100,000 νομισμά-
των χρυσῶν ἐπὶ τῇ ἄλλῃ σκέψει, ὅτι ὁ Πατριάρχης, διορίσας, δῆθεν, 300
Ἐπισκόπους, εἰσέπραξεν ἐξ ἑκάστου αὐτῶν 1000 χρυσὰ νομίσματα! Μετὰ
μυρίων προσπαθειῶν συλλέξας ὁ Πατριάρχης 30.000 χρυσῶν νομισμάτων
ἔδωκεν αὐτὰ εἰς τὸν ἄπληστον Βεζύρην¹.

Ἐπεμβάσεις εἰς τὰ τῆς Ἐκκλησίας.

Τῇ 30 Μαΐου 1635 συνελθόντες οἱ ἀρχιερεῖς καὶ κληρικοὶ τοῦ Πατρι-
αρχείου πρὸς σύνταξιν κανονισμοῦ τῶν τῆς διοικήσεως αὐτοῦ ἔλεγον ὅτι
οὐδεὶς τῶν ὀρθοδόξων ἦτο δυνατόν νὰ μείνη ἀσυμπαθῆς καὶ ἀνάληγτος
«ὄρων ἢ ἀκούων ἀρχιερεῖς ὡς αἰχμαλώτους ἀγομένους τὸν τοῦ Κυρίου
λαὸν... ἔνθεν κἀκεῖθεν πλανώμενον... τὰς ἐκκλησίας ἀρπαζομένας, ψυχὰς πε-
νήτων βρωμα γινομένας τοῖς λύκοις»². Ταῦτα μαρτυροῦσιν ὅποια τις ἦτο ἡ
κατάστασις τῆς Ἐκκλησίας ἐκ τῶν ἐπεμβάσεων τῶν Τούρκων.

Δυστυχῶς δὲ ταύτας ὑπέθαλλον καὶ οἱ ἑτερόδοξοι χριστιανοί, οἵτινες,
ἡγουμένης τῆς λατινικῆς Ἐκκλησίας, ἀπεπειρῶντο, ὡς περαιτέρω θὰ ἴδω-
μεν, νὰ προσηλυτίσωσι τοὺς ὀρθοδόξους. Θῦμα τοιούτων ἀξιοθρηνήτων καὶ
ἀντιχριστιανικῶν ἐνεργειῶν τῶν λατίνων καὶ λατινοφρόνων ἔπρεσε κατὰ τὴν
δ' δεκαετηρίδα τοῦ αἰῶνος ἐκείνου ὁ Κύριλλος Λούκαρις. Ἐπανειλημμένως
συκοφαντηθεὶς καὶ ἐξορισθεὶς κατηγγέλθη τέλος πρὸς τὴν Ὑ. Πύλην ὡς
συνεννοούμενος μετὰ τῶν Ρώσων πρὸς ἐπανάστασιν τῶν Ἑλλήνων κατὰ
τῶν Τούρκων, ὑπὸ τραγικωτάτας δὲ περιστάσεις, συλληφθεὶς τῇ 27 Ἰου-
νίου 1638 ἐστραγγαλίσθη ὑπὸ τῶν Γενιτσάρων καὶ ἐρρίφθη εἰς τὴν θά-
λασσαν. Ὁ μετὰ τὸν Κύριλλον Λούκαριν τὸ γ' καταλαβὼν τὸν Πατριαρχι-
κὸν θρόνον Κύριλλος Κονταρῆς (1633, 1635—6, 1638—9) διαταγῇ τοῦ
Σουλτάνου Μουράτ δ' ἐξορισθεὶς κατὰ Ἰούνιον τοῦ 1639 εἰς Βαρβαρίαν
ἀπηγχονίσθη καθ' ὁδὸν ὑπὸ τῶν συνοδευόντων αὐτὸν στρατιωτῶν. Ὁ Μου-
ράτ, καίτοι εἶχε καταπαύσει τὸ παιδομάζωμα τῶν χριστιανῶν, καταρτίσας
ἐκ τουρκοπαίδων τὸ στρατιωτικὸν τάγμα τῶν Γενιτσάρων, ὑπῆρξε σκληρὸς
καὶ ἀπάνθρωπος, νέος Νέρων διὰ τὴν χριστιανικὴν Ἐκκλησίαν³. Πολλοὶ
δ' ἐπ' αὐτοῦ ὑπέστησαν μαρτυρικὸν θάνατον. Ἀπηνεστάτη ἦτο ἡ εἴσπρα-
ξις τῶν τακτικῶν καὶ ἐκτάκτων φόρων, ἡ δ' ἐκμίσθωσις τῆς δεκάτης ὑπὸ
Ἑβραίων καὶ ἄλλων πλεονεκτῶν, ἡ βιαία εἴσπραξις αὐτῆς καὶ ἡ ἀρπαγὴ
τοῦ ἄρτου ἐκ τοῦ στομάτου τῶν δυστυχεστάτων ὑποδοῦλων ἐπηύξανον τὰς
ἀνεκδιηγῆτους αὐτοῦ συμφοράς.

1. Σκ. Βυζαντίου, ἐνθ' ἄν. Β' 421. Παπαρηγοπούλου, Ε' 499.

2. E. Le grand, Bibliographie hellénique, (XVII siècle) IV, 419—24.

3. W. Eton, ἐνθ' ἄν. I. 216.

Τὰ προνόμια τῆς Ἐκκλησίας οὕτω κατεπατοῦντο ὑπὸ τῆς τουρκικῆς Ἀρχῆς ὥστε κατὰ Ἰανουάριον τοῦ 1637 ἐπὶ Πατριάρχου ΚΠ. Νεοφύτου γ' (1636—1637) ὁ μητροπολίτης Φιλιππουπόλεως Γαβριὴλ βιαίως ἐπαύθη τοῦ ἀξιώματος αὐτοῦ ὑπὸ τῶν τούρκων, ἀντικατασταθεὶς διὰ τοῦ πρώην Μητροπολίτου Κορίνθου Κυρίλλου, μετατεθέντος εἰς τὴν μητρόπολιν Φιλιππουπόλεως¹. Ἡ πράξις τῆς μεταθέσεως, φρικτὸν εἰπεῖν, ὑπεγράφη ὑπὸ πέντε Ἀρχιερέων καὶ τριῶν τούρκων! Ἀλλὰ κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 1639 ἐπὶ Πατριάρχου ΚΠ. Παρθενίου α' (1639—1644) ἐγένετο συνοδικὴ πρᾶξις, δι' ἧς ἐκηρύχθη ἄκυρος ἡ μετάθεσις τοῦ Κυρίλλου, ἅτε εἰς τὴν βίαν καὶ τὴν τυραννίαν ὀφειλομένη. Ὁ Πατριάρχης Παρθένιος α' ἐξωρίσθη εἰς Κύπρον, ὁ δὲ Παρθένιος β' (1644—46, 1648—50) τῇ 16 Μαΐου 1650 ἐστραγγαλίσθη ὑπὸ τῶν τούρκων². Ὁ Παρθένιος β' ἦτο δραστήριος μὲν ἀλλὰ τυραννικὸς καὶ φιλάργυρος καταπιέσας καὶ καταδιώξας πολλοὺς τῶν Ἱεραρχῶν, εἰς τὸν φόνον δὲ αὐτοῦ συνετέλεσαν καὶ οἱ ἡγεμόνες Βλαχίας Βασίλειος καὶ Μολδαυίας Ματθαῖος. Τῇ 14 Μαρτίου 1657 ἀπηγγονίσθη ὑπὸ τῶν τούρκων μαρτυρικῶς τελευτήσας ὁ Πατριάρχης ΚΠ. Παρθένιος γ' (1656—1657). Κατηγορηθεὶς ὡς συνεννοούμενος μετὰ τῶν Ρώσων, καίτοι ἀπεδείχθη ἀθῶος, κατεδικάσθη εἰς θάνατον, ἀλλὰ προετάθη αὐτῷ ἡ ἐξώμοσις πρὸς ἀποφυγὴν εὐθὺς θανάτου. Ὁ Πατριάρχης ἐνέμεινεν, ὡς ἦτο ἀκόλουθον, σταθερὸς καὶ ἀκλόνητος ἐν τῇ χριστιανικῇ πίστει. Ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας ἐκρέματο τὸ λείψανον αὐτοῦ ἐπὶ τῆς ἀγχόνης, ὕστερον δ' ἐρρίφθη εἰς τὴν θάλασσαν³. Μετὰ τὴν εἰς θάνατον καταδίκην τοῦ Παρθενίου γ' κατηγορήθη τὸ προνόμιον τοῦ νὰ ἐμφανίζηται ἐπισήμως μετὰ τὴν ἐκλογὴν αὐτοῦ εἰς τὸν Σουλτάνον ὁ ἐκάστοτε νέος Πατριάρχης. Ὁφείλει μέχρι τῆς δ' δεκαετηρίδος τοῦ 15^{ου} αἰῶνος, ὅτε πάλιν ἀνενεώθη τὸ παλαιον προνόμιον, νὰ ἐμφανίζηται εἰς τὸν Μ. Βεζύρη καὶ παρ' αὐτοῦ νὰ λαμβάνη τὸ Σουλτανικὸν βεράτιον, περιβαλλόμενος τὸ καββάδιον, ἐπίσημον τουρκικὸν ἔνδυμα. Ἀπηγορεύθη δὲ εἰς τοὺς συνοδεύοντας τὸν νέον Πατριάρχην Ἀρχιερεῖς νὰ φορῶσι καββάδιον⁴, Βραδύτερον ἐπὶ Πατριάρχου Μεθοδίου γ' (1668—1571) ἀπηγορεύθη εἰς τοὺς Πατριάρχας καὶ τοὺς λοιποὺς κληρικοὺς

1. Socolov, ἐνθ' ἀν. σ. 36.

2. *Καισαρίου Δαπόντε*, Χρονογράφος, παρὰ Κ. Σάθα, Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη Ε, 6. *Κόσμα*, ἐνθ' ἀν. Η, 493-4, *Μελετίου Ἀθηνῶν*, Ἐκκλησ. ἱστορία, Ε, 455,6. Μνημεῖα γραπτὰ, «Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια» Α, 1880, σ. 106-7.

3. *Μελετίου Ἀθηνῶν*, Ἐκκλ. ἱστορία Γ, 466. *Κόσμα*, ἐνθ' ἀν. Η, 531 ἐξ. *Υψηλάννου*, ἐνθ' ἀν. σ. 158. *Καισαρίου Δαπόντε*, Χρονογράφος, Κ. Σάθα, Μεσ. Βιβλιοθ. Γ, 6. «Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια» ΚΠ. Α, 1880, σ. 106.7.

4. Μεταγενεστέρως ἀναφέρεται ὅτι οἱ συνοδεύοντες τὸν νέον Πατριάρχην Ἀρχιερεῖς ἐφόρουν κα φ τ ἄ ν ι α, δὲν εἶναι δὲ βέβαιον ἂν ταῦτα ἦσαν τὰ αὐτὰ πρὸς τὰ κα β ἄ δ ι α. Β. *Στεφανίδου*, Συμβολαί, σ. 127.

νὰ φέρωσιν ὡς κάλυμμα τῆς κεφαλῆς τὸ σκιάδιον, ἀντὶ τούτου δὲ ἐφόρεσαν μικρὰ καλύμματα ἐξ ἐρυθροῦ βελούδου μετ' ἐρυθρῶν σταυρῶν ¹. Φαίνεται οὐχ ἦττον, ὅτι καὶ μετὰ τοῦτο τινὲς τῶν Πατριαρχῶν ἐξηκολούθουν φοροῦντες τὸ σκιάδιον, διότι ὁ Ἄγγλος Wheeler τῷ 1675 ἐπισκεφθεὶς τὸν Πατριάρχην Παρθένιον δ' (τὸ δ' τότε ἐκλεγέντα) εἶδεν αὐτὸν φοροῦντα τὸ σκιάδιον ². Εἰς μυρίας ταπεινώσεις ὑπεβάλλοντο καὶ οἱ Πατριάρχαι καὶ οἱ λοιποὶ κληρικοί. Δὲν διορίζοντο αὐθαιρέτως μόνον Ἀρχιερεῖς ἀλλὰ καὶ Πατριάρχαι. Οὕτω δὲ μετὰ τὸν ἀπαγχονισμόν τοῦ Παρθενίου γ' ἡ τουρκικὴ Κυβέρνησις ἤξιωσε νὰ ἐκλεγῇ Πατριάρχης ὁ Γάνου καὶ Χώρας Γαβριήλ (1657). Ἐπὶ τούτῳ ἡ Ἱερὰ Σύνοδος συνέταξε τὴν ἐξῆς χαρακτηριστικὴν προᾶξιν τῆς ἐκλογῆς : «Ὀυδέμια τῶν ὑποθέσεων δύναται τοῦ εἶναι ἀρχῆς δίχα, ἢ γὰρ ἀρχὴ ἐστὶ ρίζα καὶ πηγὴ τοῦ ὅλου. Ἐπειδὴ λοιπὸν τοῦ Οἰκουμενικοῦ θρόνου Κωνσταντινουπόλεως μεμενηκότος ἀμοίρου ἀρχῆς καὶ κεφαλῆς, ἄτε τοῦ ἐν αὐτῷ ἀρχιερατεύσαντος ἀδίκως καταδικασθέντος μακαρίου κυρ Παρθενίου συνήχθημεν ἡμεῖς οἱ παρευρεθέντες ἀρχιερεῖς ἐν τῷ ναῷ τοῦ ἁγίου μεγαλομάρτυρος Γεωργίου τοῦ τροπαιοφόρου, καὶ ψήφοις κανονικὰς ποιησάμενοι, ἐθέμεθα πρῶτον μὲν τὸν Προύσης καὶ Τριγλίας κυρ Παρθένιον, δεύτερον δὲ τὸν Λαρίσης κυρ Διονύσιον καὶ τρίτον τὸν Σμύρνης κυρ Μακάριον. Ὅθεν καὶ κατεστρώθησαν τὰ ὀνόματα αὐτῶν εἰς δῆλωσιν καὶ ἀσφάλειαν ἐν τῷ κώδικι τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας, ἀγνζ', μαίτου α' Ἰνδικτιῶνος δεκάτης' ὡς γὰρ μὴ γεγονυῖαν ὄλως κατὰ κανόνας ἱεροῦς τὴν μετάθεσιν τοῦ Γαβριήλ, ἣν δυναστευθέντες ὑπεγράψαμεν ἐν τῷ κώδικι, ἐκρίναμεν εἶναι ἄκυρον καὶ ἀνερέργητον καὶ εἰς οὐδὲν λογιζομένην» ³. Ὁμολογουμένως εἶναι θαυμασμοῦ ἀξία τοιαύτη προᾶξις τῆς Συνόδου, μαρτυροῦσα τὴν αὐταπάρνησιν τῶν Ἱεραρχῶν καὶ τὴν ἐγκαρτέρησιν αὐτῶν ἐν τῷ διεξαγομένῳ κατὰ τῆς Ἐκκλησίας φοβερῷ διωγμῷ. Ἐλάχιστα δὲ καὶ σπανιώτατα ὑπῆρξαν τὰ παραδείγματα τῶν ἀναξίων Ἱεραρχῶν, ἐν μέσῳ τῆς ἀπειριγράπτου συστροφῆς ἐκείνης. Πόσον ἐπισφαλῆς ἦτο ἡ θέσις καὶ αὐτῶν τῶν βοηθεία τῶν διωκτῶν τῆς Ἐκκλησίας εἰσπηδόντων εἰς αὐτήν, μαρτυρεῖ τὸ γεγονός, ὅτι ὁ ἀντικανονικῶς ἐπιβληθεὶς Πατριάρχης Γαβριήλ γ' μετὰ δώδεκα μόνον ἡμερῶν πατριαρχίαν, κατηγορηθεὶς ὅτι ἐβάπτισε μωαμεθανόν, ἐξωρίσθη εἰς Προῦσαν καὶ ἐκεῖ προτραπεῖς ὑπὸ τοῦ Μ. Βεζύρου ὅπως δεχθῆ τὸν Ἰσλαμισμόν ἔν' ἀποφύγῃ τὴν εἰς θάνατον καταδι-

1. Δοσιθέου, Ἱεροσολύμων, Περὶ τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις πατριαρχευσάντων, σ. 1191. Μελετίου Ἀθηνῶν, Ἐκκλησ. Ἱστορία Γ, 467. Πρβλ. Σύνοψις Ἱστορικὴ περὶ τῆς ἐνεστώσης καταστάσεως τῆς ὀρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας (ὑπὸ Ἰγνατίου πρ. Οὐγκροβλαχίας), ἐν τῷ περιοδ. «Ἀθηνᾶ», Ἐν Ναυπλίῳ, 1831, σ. 75.

2. G. Wheeler, Voyage en Grèce, ἔκδ. 1689, σ. 154.

3. Ὑψηλάντου, ἔνθ' ἀν. σ. 150. Μ. Γεδεών, Π. Π. σ. 586, Παπαρηγοπούλου, ἔνθ' ἀν. Ε, 496.7.

κην, ὁμολόγησε τὴν χριστιανικὴν πίστιν καὶ ἀπηγγονίσθη τῇ 3 Δεκεμβρίου 1659, μαρτυρικῶς τελευτήσας τὸν βίον ¹.

Μικροῦ δ' ἐδέησε τῷ 1645 ἐπὶ τοῦ Σουλτάνου Ἰβραῒμ α' (1640—1689) νὰ κατασφαγῶσι πάντες οἱ ἐν Τουρκίᾳ χριστιανοί. Μαθὼν ὁ Σουλτάνος, ὅτι ἐνετικὸς στόλος προσεγγίσας εἰς Πάτρας, Μεθώνην καὶ Κορώνην συνέλαβε τούρκους αἰχμαλώτους, ἐν τῇ ὀργῇ αὐτοῦ πρὸς ἐκδίκησιν διέταξε νὰ φονευθῶσι πάντες οἱ ἐν Τουρκίᾳ χριστιανοί. Ὁ μουφτής Ἐβουσαίτ, παρ' οὗ ἐζητήθη νὰ ἐκδώσῃ τὸν σχετικὸν φετῶν, ἠρνήθη νὰ πράξῃ τοῦτο, ὑποδείξας εἰς τὸν Σουλτάνον ὅτι μόνον ἐν ΚΠόλει ὑπῆρχον 200.000 Ἑλλήνων καὶ Ἀρμενίων. Ὁ Σουλτάνος καταληφθεὶς ὑπὸ φόβου ἐκ τοῦ πλήθους τῶν θυμάτων, ἐὰν ἡ διαταγὴ αὐτοῦ ἐφηρμοζέτο, ὤρισε νὰ θανατωθῶσι μόνον οἱ «φράγκοι», ἀρχῆς γινομένης ἀπὸ τοῦ ἀντιπροσώπου τῆς Ἐνετίας. Ἀλλ' ἐπεμβάντες ὁ Μ. Βεζύρης καὶ ἄλλοι ἀνώτεροι τοῦ Κράτους λειτουργοὶ προέλαβον καὶ ταύτης τῆς διαταγῆς τὴν ἐφαρμογὴν ². Πλεῖστοι ὅμως χριστιανοὶ κατεσφάγησαν κατὰ τὴν ὑπὸ τῶν τούρκων ἄλωσιν τῆς Κρήτης.

Ἐπαύξεις τῶν φόρων καὶ νέαι καταπιέσεις.

Μὴ ἀρκούμενοι εἰς τὰς ἀνωτέρω καταπιέσεις οἱ τούρκοι ἐπηύξησαν τοὺς καὶ ἄλλως βαρυτάτους φόρους κατὰ τὴν ὑπ' ὄψιν ἡμῶν ἐποχὴν. Ἀπόπειρα ἐπιβολῆς φόρων ἐπὶ τῶν Μονῶν ἀπεκρούσθη ὑπὸ τοῦ Πατριαρχοῦ Ἰωαννικίου β' (πιθανῶς κατὰ τὰ ἔτη 1655—6) διὰ τῆς προσαγωγῆς τοῦ παρὰ τοῖς Σιναΐταις σωζομένου ἀντιγράφου τῆς διαθήκης τοῦ Μωάμεθ ³. Καὶ ἀνεκλήθη μὲν τότε τὸ σχετικὸν διάταγμα, ἀλλὰ μετὰ μικρὸν βαρύτερα ἐφορολογήθησαν οἱ κληρικοὶ καὶ οἱ μοναχοί, τοῦ ποσοῦ τοῦ φόρου ἐξαρτωμένον ἐκ τῆς θελήσεως τοῦ Μ. Βεζύρου ⁴. Ὁ Μουσταφᾶ Κιοπροῦλῆ, ἀμφισβητήσας τὴν γνησιότητα τῆς παρὰ Σιναΐταις διαθήκης τοῦ Μωάμεθ, ἐφορολόγησεν ἀγρίως τὰς Μονὰς καὶ τοὺς μοναχοὺς καὶ ἤξιωσεν ὅπως αἱ ἀρχιερατικαὶ Ἐπαρχίαι τοῦ Πατριαρχείου ΚΠ., οὕτινος ὁ φόρος ἀνῆλθεν εἰς δεκακισχίλια τάλληρα, πωλῶνται εἰς τοὺς πλειοδοτοῦντας κατὰ τὸ παρὰ τοῖς τούρκοις σύστημα τῶν κυβερνητικῶν ὀφικίων καὶ δημοσίων θέσεων (μαλικιανέ). Τὸ Πατριαρχεῖον μετὰ πολλῶν ἀγώνων κατώρθωσε

1. Δοσιθέου, Ἱεροσολύμων, Περὶ τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις πατρ. σ. 1172.

2. Hammer, X, 111. 112. Κούμα, Η, 487.

3. Νεκταρίου, Ἱεροκοσμικὴ ἱστορία, σ. Cantemir, IV, 41—45. Elsner, σ. 322. Ὑψηλάντου, ἐνθ' ἀν. σ. 202. Φιλαρέτου Βαφείδου, Ἐκκλησ. Ἱστορία, Γ, 1, σ. 267.

4. Elsner, ἐνθ' ἀν. σ. 322. Φιλίππου Κυπρίου, Χρονικόν, σ. 448 ἐξ. Ricaut, Histoire de l'etat présent de l'Eglise grecque et l'Eglise armenienne, trad. de l'angloise par Rosemond, Mildelbourg 1692, σ. 48.

ν' ἀποκρούσῃ τὴν ἀξίωσιν ἐκείνην, πρὸς εὐρεσιν δὲ τῶν ἀπαιτηθέντων χρημάτων ἐπέβαλεν ἰδιαιτέραν χρηματικὴν συμβολὴν ἐφ' ἀπάσας τὰς Μητροπόλεις, Ἀρχιεπισκοπὰς καὶ Ἐπισκοπὰς καὶ ἐπὶ τοὺς λοιποὺς Πατριαρχικοὺς θρόνους¹. Ἐπὶ πλέον φόροι ἐπεβλήθησαν καὶ ἐπὶ τῶν μικρῶν παίδων. Πρὸς ἐξακριβώσιν τῆς ἡλικίας αὐτῶν κατὰ τὸν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ὑποδειχθέντα ἢ κατὰ διαφόρους ἄλλους τρόπους οἱ παῖδες ἐμετροῦντο διὰ σχολίου! Οἱ εἰσπράκτορες τῶν φόρων λαμβάνοντες διπλάσια ἔδιδον ἀποδείξιν τοῦ ἡμίσεως ποσοῦ, ἀπαιτοῦντες ἐπὶ πλέον ὡς δῶρον παρὰ μὲν τῶν πτωχῶν ἐν ἧ ἔν και ἡμισυ γρόσιον παρὰ δὲ τῶν πλουσίων δύο ἢ τρία γρόσια. Ἐδιπλασίαζον ἀνθαιρέτως τὸ παρ' ἐκάστου χριστιανοῦ διδόμενον ποσὸν τοῦ φόρου, ἐποιοῦντο κατὰ μῆνα ἐπιθεώρησιν τῶν εἰς χεῖρας τῶν χριστιανῶν ἀποδείξεων τῶν φόρων, λαμβάνοντες καὶ διὰ τὴν ἐπιθεώρησιν ἐκείνην παρὰ τῶν δυστυχῶν χριστιανῶν ἰδιαίτερα χρήματα, τρώγοντες καὶ πίνοντες εἰς βάρος αὐτῶν καὶ αὐτοὶ καὶ τὰ ζῶα αὐτῶν, «καὶ ὁ σκοπὸς ὅλος δὲν εἶναι διὰ τὴν πλεονεξίαν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ἐξώμοσιν» ἐκεῖνο γὰρ ὅπου δὲν συγχωροῦσιν οἱ νόμοι αὐτῶν ἵνα γίνηται βιαίως, ποιοῦσι διὰ τῆς ὑποκρίσεως καὶ τῆς ἐγκρυφίου βίας», ἐπιλέγει ὁ τὰς βιαιότητος ἐκείνας τῶν τούρκων περιγράφας Πατριάρχης Ἱεροσολύμων Δοσίθεος (1690—1707)². Οἱ δεχόμενοι τὸν ἰσλαμισμόν ἀπηλλάσσοντο παντὸς φόρου καὶ πάσης καταπίσεως καὶ αὐτῆς, ὡς εἴλομεν, τῆς εἰς θάνατον καταδίκης, ἂν διέπραττον ἔγκλημα. Οἱ μένοντες χριστιανοὶ ὑφίσταντο τὰ πάνδεινα ἵνα ἐξαναγκάζωνται εἰς ἐξώμοσιν.

Ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῶν γάμων τῆς θυγατρὸς του ὁ Σουλτᾶνος Μεχμέτ δ' (1648—1687) ἐπέβαλεν ἰδιαιτέρον φόρον («σουρσάτ») ἐπὶ τῶν χριστιανῶν καθόλου, ὑποχρεώσας τοὺς κατοίκους Ἀδριανουπόλεως, ἔνθα οἱ γάμοι ἐτελέσθησαν, νὰ καταβάλωσι καὶ τὰς δι' αὐτοὺς δαπάνας. Ἐπὶ πλέον δὲ περισυνελέγησαν τρισχίλιοι χριστιανόπαιδες, οἵτινες περιτμηθέντες κατετάγησαν εἰς τὸ τάγμα τῶν Γενιτσάρων. Ὅπως δὲ δημεύσῃ τὴν μεγάλην περιουσίαν τοῦ πολυπράγμονος Ἑλληνοῦ Μιχαὴλ Καντακουζηνοῦ διέταξεν ὁ Σουλτᾶνος τὸν φόνον αὐτοῦ³.

Συνοψίζων ὁ Ἱεροσολύμων Δοσίθεος τὴν ἱστορίαν τῶν ἐπὶ Μεχμέτ δ' γεγονότων καὶ τὴν καθόλου κατάστασιν τῶν χριστιανῶν, ἐσημείωσεν ὅτι ὁ Βεζύρης διαταγῇ τοῦ Σουλτᾶνου «ἐκρέμασε δύο Πατριάρχας Κωνσταντινουπόλεως καὶ τὸν ἀρχιεπίσκοπον Ἰπεκίου» τὸ Πατριαρχεῖον Κωνσταντι-

1. *Καλλινίκου Δελικάνη*, Πατριαρχικῶν ἐγγράφων τόμ. Γ' σ. 449, *Φιλαρέτου Βαφειδίου*, Ἐκκλήσι. Ἱστορία, Γ, 1, σ. 24.

2. *Α. Π. Κεραμέως*, Ἀνάλεκτα Ἱεροσολυμιτικῆς Σταχυολογίας Α, 280—90. Πρβλ. *Καισαρίου Δαπόντε*, Χρονογράφος, Κ. Σάθα, Μεσ. Βιβλιοθ. Γ, 46.

3. *Καισαρίου Δαπόντε*, Χρονογράφος, παρὰ Κ. Σάθα, Μεσ. Βιβλιοθ. Γ, 20 ἐξ. *Παπαρηγόπουλος*, ἔνθ' ἄν. Ε, 512.

νουπόλεως ἐσέβη εἰς χρέος σχεδὸν χιλίων πουγγίων γροσίων, ὅθεν ἠκολούθησαν πολλὰ εἰς τε τὰς χειροτονίας καὶ ἄλλα ἐκκλησιαστικά· ἔκριψε δοσίματα τεσσαρακονταπλάσια τῶν προτέρων· ὅθεν ἐπτώχυναν οἱ χριστιανοὶ εἰς ὅλην τὴν ἡγεμονίαν καὶ ἔλειψαν Σχολεῖα, ἐσβέσθησαν Μοναστήρια, ἠρημώθησαν χῶραι, ἔλειψαν ἱερεῖς, καὶ δὴ ἀρνηθῆκασιν ἀναρίθμητοι χριστιανοὶ παρὰ ποτε· ὁ υἱὸς τοῦ Κιουπρολή Βεζύρης ἐκρήμισε τὰς ἐκκλησίας εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ ἐμπόδισε νὰ ἀνακαινίζωνται ἐκκλησίαι πανταχοῦ· τὴν μητρόπολιν Τραπεζοῦντος, τὸν ἅγιον Φίλιππον, ἐκάμασι σμαγίδι· ἓνας τοῦρκος ἐπλασεν ὄρισμὸν καὶ ἐπῆγεν εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Μακεδονίαν καὶ ἐκρήμισε πολλὰς ἐκκλησίας· εἰς τὴν Λαζίαν ἐτούρκισαν οἱ χριστιανοὶ ἀπὸ Τζορέχη τοῦ ποταμοῦ ἕως Τραπεζοῦντος»¹.

Τῷ 1654 γράφων ὁ Πατριάρχης ΚΠ. Ἰωαννίκιος εἰς Ρωσίαν ἔλεγε, «πάσχομεν ἐκ τοῦ ἀπίστου καὶ πολυκεφάλου ἀγαρηνοῦ ὄφους, ὅστις ἐν τῷ παρόντι χρόνῳ δὲν ἐπιτρέπει εἰς τὸ χριστιανικὸν Γένος ν' ἀναπνεύσῃ, ἀλλ' ἐξανίσταται ὡς θηρίον ἄγριον καὶ ὡς λύκος κατὰ τοῦ ἀρνίου. Ὁ Σουλτᾶνος διαρκῶς σκέπτεται πῶς νὰ βασανίσῃ ἀδίκως τοὺς χριστιανούς, νῦν δ' ἀπαιτεῖ φόρους ἑκατονταπλασίους, διότι ἐκένωσε τὸ ταμεῖον αὐτοῦ καὶ δὲν δύναται νὰ πληρώσῃ τοὺς ὑπαλλήλους. Τούτου ἕνεκα μεγάλως ἐζημίωσε τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Χριστοῦ, ἀπαιτήσας πλέον τῶν 100.000 ρουβλίων, ἡμεῖς δὲ περιφερόμεθα ἀπὸ τόπου εἰς τόπον, μὴ ἔχοντες νὰ πληρώσωμεν τοὺς φόρους καὶ τὰ χρέη»².

Ἐν τοιαύτῃ φρικώδει καταστάσει πᾶσα αὐθαιρεσία ἐθεωρεῖτο ἐπιτετραμμένη.

Κατὰ τὰς πληροφορίες τοῦ Ἱεροσολύμων Δοσιθέου ὅτε τῷ 1659 ἐκάησαν οἱ ἐν Γαλατῶ ναοὶ τῆς Χρυσοπηγῆς, ἁγ. Γεωργίου καὶ Ἱελεούσης, ὡς καὶ οἱ ἐν Κοντοσκαλίῳ τῆς Ἑλπίδος, ἁγ. Ἰωάννου, ἁγ. Κυριακῆς, ἁγ. Θεοδώρων, ἁγ. Νικολάου καὶ ἄλλοι, κατωρθώθη μὲν ν' ἀνακαινισθῶσιν, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἐκηρμνίσθησαν καὶ οἱ τόποι αὐτῶν ἐδημεύθησαν, πλὴν τῶν τῆς Ἑλπίδος καὶ τῆς Χρυσοπηγῆς³.

Πρὸς τοῖς ἄλλοις ὁ Σουλτᾶνος ὑπερόεσε τὸν Πατριάρχην ΚΠόλεως Μεθόδιον γ' (1668—1671) νὰ μεταβάλλῃ τὸ κάλυμμα τῆς κεφαλῆς του. Πρὸ τῆς ἀλώσεως ἔτι τῆς ΚΠόλεως οἱ Ἕλληνες κληρικοὶ ἐφόρουσαν σκαδία, ἅτινα

1. Δοσιθέου Ἱεροσολύμων Παραλειπόμενα ἐκ τῆς ἱστορίας περὶ τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις πατριαρχευσάντων, Α. Π. Κεραμέως, Ἀνάλεκτα, Α, 286.

2. N. Captejev, Χαρακτῆρ τῶν σχέσεων τῆς Ρωσίας πρὸς τὴν ὀρθόδοξον Ἀνατολὴν κατὰ τὸν 15' καὶ 15' αἰῶνα, (ρωσιστὶ) Μόσχα, 1885, σ. 411, πρβλ. σ. 368-9. J. Socolov, ἐνθ' ἄν. σ. 44.

3. Δοσιθέου, Παραλειπόμενα ἐκ τῆς ἱστορίας περὶ τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις πατριαρχευσάντων, Α. Π. Κεραμέως, Ἀνάλεκτα Ἱεροσολυμιτικῆς Σταχυολογίας, Α, 281.

ἦσαν κοινὸς πῖλος καὶ διὰ τοὺς λαϊκοὺς. Τὰ τῶν κληρικῶν σκιαδία διεκρίνοντο ἐνίοτε. Οὕτω λ. χ. γνωρίζομεν ὅτι κατὰ τὸν ιζ' αἰῶνα ὁ Πρωτοσύγκελλος χρηματίσας τοῦ Πατριαρχείου Ἀθανάσιος ὁ Ρήτωρ ἔφερε πῖλον μετὰ σταυροῦ ἐρυθροβαφοῦς¹, ὁ δὲ Ἰλαρίων Κιγάλας ὁ εἶτα Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου γενόμενος (1674—1679), ὡς περιοδευτῆς Ἱεροκλήρου ἔφερεν ἱακινθόχρουν σκιαδίον². Πολυτελὲς ἦτο τὸ σκιαδίον ὅπερ ἐφόρουσαν οἱ πρωτοπαπάδες τῆς Ἑπτανήσου, ὡς μαρτυροῦσι καὶ αἱ σωζόμεναι ἐν Κερκύρα καὶ ἀλλαχοῦ εἰκόνες³. Κατεσκευάζετο δὲ συνήθως ἐξ ἐρυθροῦ βελούδου καὶ ἐκρέμαντο ἐξ αὐτοῦ, ἐρυθροῦ ὡσαύτως χρώματος, κροσσοὶ μετάξινοι. Ὁ λοιπὸς Κληρὸς καὶ δὴ οἱ ἱερεῖς ἐκτὸς τοῦ σκιαδίου ἢ ὑπ' αὐτὸ ἐφόρουσαν σκοῦφον ἐν σχήματι σταυροῦ κατεσκευασμένον. Ἀλλ' ὁ Μεχμέτ δ' οὐ μόνον δι' ἐπανειλημμένων διαταγμάτων ἐπέβαλεν εἰς τοὺς ἔλληνας ὑποδούλους λαϊκοὺς νὰ φορῶσι μέλαν κάλυμμα τῆς κεφαλῆς, ἀλλὰ καὶ τὸν Πατριάρχην Μεθόδιον γ' καὶ τοὺς κληρικοὺς ἐν γένει διέταξε νὰ μὴ φορῶσι σκιαδία⁴. Ἀντὶ τούτων οἱ Πατριάρχαι καὶ οἱ λοιποὶ κληρικοὶ ἐφόρεσαν τότε μικρὰ καλύμματα ἐξ ἐρυθροῦ βελούδου μετ' ἐρυθρῶν σταυρῶν, ἐκ τοῦ καλύμματος δὲ τῆς κεφαλῆς διεκρίνοντο οἱ ἕγγαμοὶ τῶν ἀγάμων κληρικῶν. Βραδύτερον ἐπεκράτησεν ὅπως οἱ Πατριάρχαι καὶ Ἀρχιερεῖς καὶ ἐν γένει οἱ ἄγαμοὶ κληρικοὶ φορῶσι τὸν μοναχικὸν σκοῦφον⁵.

Οὕτως οἱ δυνάσται κατήρχοντο εἰς τοιαύτας ἔτι λεπτομερείας μὴ ἐπιτρέποντες εἰς τοὺς ὑποδούλους οὐδὲ τὴν περὶ τὸ κάλυμμα τῆς κεφαλῆς ἐλευθερίαν!

(Συνεχίζεται)

1. E. Legrand, Bibliographie hellénique ou description raisonnée des ouvrages publiés en grec par les Grecs au VII siècle, Paris 1894, III, 424-6.

2. Κ. Σάθα, Νεοελληνικὴ φιλολογία, σ. 300. Κυπριανοῦ ἀρχιμανδρίτου, Ἱστορία χρονολογικὴ τῆς νήσου Κύπρου, Ἐν Λευκωσίᾳ 1902, σ. 540. Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου, Ἀρχιεπ. Ἀθηνῶν, Ἡ Ἐκκλησία Κύπρου ἐπὶ τουρκοκρατίας (1571—1878) Ἀθήνησι 1929, σ. 55.

3. Π. Χιώτου, Ἱστορικὰ Ἑπτανήσου, ΣΤ, 176. Ε. Λούντση, Περὶ τῆς καταστάσεως τῆς νήσου ὑπὸ τοὺς Ἐνετοὺς σ. 105.

4. Δουιθέου, Περὶ τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις πατριαρχευσάντων σ. 896. Μελετίου Ἀθηνῶν, Ἐκκλησ. Ἱστορία, Γ, 467. Πρβλ. [Ἱγνατίου Οὐγγροβλαχίας], Σύνοψις Ἱστορικὴ περὶ τῆς ἐνεστώσης καταστάσεως τῆς Ὀρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, Περιοδ. «Ἀθηνᾶ», Ἐν Ναυπλίῳ 1831, σ. 75. Σημειωτέον ὅτι ὁ Ἄγγλος Wheeler, Voyage en Grèce, σ. 154, τῷ 1675 ἐπισκεφθεὶς τὸν Οἰκουμενικὸν Πατριάρχην εἶδεν αὐτὸν φέροντα «un chapeau noir avec un cordon», φαίνεται δὲ ὅτι ἡ μεταβολὴ τοῦ σκιαδίου δὲν ἐπῆλθεν ἀποτόμως, μετὰ τὴν σουλτανικὴν διαταγὴν.

5. Πρβλ. Μ. Γεδεών, Πατριαρχικοὶ πίνακες, σ. 662. Δ. Γρ. Καμπούρογλου, Μνημεῖα τῆς Ἱστορίας τῶν Ἀθηναίων, Ἐν Ἀθήναις 1890, Β, 282.